

КОНЦЕПТ ТОЛЕРАНТНОСТІ В КОГНІТИВНО-ДИСКУРСІЙНОМУ АСПЕКТІ

© Ільчук І. А.

© Банах Л. С.

Мета статті – дослідити структуру концепту толерантність, виділити складові концепту толерантність, зокрема ядро концепту та поле толерантності; вивчити толерантні простори, які визначаються толерантними відношеннями. *Об'єктом дослідження* є слова, словосполучення та речення, що вербалізують концепт толерантність. *Предметом дослідження* є способи вираження концепту толерантність. *Матеріалом дослідження* є словники, довідники, наукові статті тощо.

Ключові слова: толерантність, інтолерантність, концепт толерантність, поле толерантності, лінгвокультурне поле, толерантні простори

1. Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Толерантність – одне з ключових понять, на яке опирається суспільство, що відмовляється від засобів політичного примусу, керується принципами демократії та дотримання прав людини, свободи асоціацій та заборони насильства над совістю членів асоціації. Саме толерантність стає ключем до збереження прав і свобод особистості та суспільства.

2. Актуальність теми допису полягає в тому, що за останні сорок років увага до толерантності набула великого інтересу. Але, не дивлячись на таку увагу до поняття, сам термін «толерантність» авторами витлумачується в достатньо широкому понятійному діапазоні: від визнання проблеми толерантності, до її заперечення. Патріарх Московський Кирил на засіданні президії Міжрелігійної ради СНГ в Єревані 29 листопада 2011 року висловив свою думку щодо толерантності таким чином: «Слово «толерантність» описує проміжний етап у розвитку міжрелігійних відносин. Толерантність – це пройдений шлях, це реальність, яка залишилася за нашою спиною. Толерантність не несе у собі позитивного заряду. Вона може пропонувати байдужість по відношенню один до одного, відсутність співробітництва. Досвід взаємодії традиційних релігій включає в себе таке поняття, як діалог і співробітництво – це куди більше, ніж толерантність» [1]. На другому полюсі невизнання «толерантності» не менш радикальне. І.Д. Фаріон стверджує, що у мовних проблемах толерантність – це зараза, яка ослаблює український організм. «Ботокуди» – це відворотна за своєю лояльністю, толерантністю та ретроградністю інтелігенція: «Ми лояльні, / Ми за волю / Шабельками не махали – / Що давали, ми смиренно брали, / Ще й у ручку цілували.» – І. Франко, поема «Ботокуди» [2]. У цих цитованих рядках підстави для неприйняття толерантності різні.

Що стосується І.Д. Фаріон, то справа у тому, що під толерантністю «завжди мається на увазі дещо більше, ніж просто відмова від насилля – як у випадках чистого расизму чи кровної помсти, коли від людей вимагається просто «позбутися їх ненависті, їх упереджень». Якщо ми просимо людей бути толерантними, то ми просимо про дещо більш складніше. Їм дійсно буде необхідно позбутися чогось – їх бажання пригнобити або знищити інше вірування; але вони також щось і збережуть, а якраз прихильність до тих своїх уявлень, які й породили ці бажання...» [3, с. 73].

Між цими протилежними крайнощами зустрічаються різноманітні міркування з приводу визнання толерантності. Науковці пишуть про настанови толерантності, про толерантність як властивість особистості, про навички толерантної поведінки, про толерантність як ціннісну орієнтацію тощо. При цьому кожне з визначень толерантності наповнюється відповідним змістом, пов'язується з різними факторами і детермінантами. З цього приводу Н. Колесніченко [4] пише, що «якщо проаналізувати роботи, що вийшли в ХХ столітті, особливо в останні три десятиліття, у назві яких фігурувало б слово «толерантність», можна зробити поспішний висновок про те, що ця проблема отримала заслужену увагу і всебічний аналіз її відбувся. Однак, хоча перше припущення і відповідає дійсності, аналізу проблема майже не отримала. Для більшості авторів, чії думки часом різняться, характерний загальний підхід до проблеми толерантності: публіцистичний за формою і соціально-політичний за змістом» [4, с. 116]. Сам Н. Колесніченко пропонує таку теоретизацію проблеми, навколо якої ведуться дебати: чому саме толерантність потрібна людству? які причини її сьогоденної актуальності? що таке толерантність і які межі толерантності, поза якими толерантність перетворюється у свою протилежність і стає небезпечною?» [4, с. 116-117]. Специфіка злету популярності терміну і одночасної розмитості поняття

відбувається тому, що наукове визначення терміну «толерантність» наділено рядом специфічних особливостей і складнощів. Актуальність теми допису визначається також міждисциплінарним статусом поняття «концепт», яке дозволяє інтегрувати знання декількох наук (філософії, логіки, лінгвістики, культурології, політології, соціології, психології тощо) і з'ясувати специфіку толерантності.

3. Мета статті: дослідити структуру концепту толерантність, виділити складові концепту толерантність, зокрема ядро концепту та поле толерантності; вивчити толерантні простори, які визначаються толерантними відношеннями.

Об'єктом дослідження є слова, словосполучення та речення, що вербалізують концепт толерантність.

Предметом дослідження є способи вираження концепту толерантність. Матеріалом дослідження є словники, довідники, наукові статті тощо.

4. Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Концепти – мисленнєві образи, які стоять за мовними знаками, це означування мовних знаків. Із концептів складається семантичний простір конкретної мови, за семантичним простором можна судити про структури знань у їх конкретно-національному заломленні. Концепти визначають як ментальну одиницю, елемент свідомості. Людська свідомість – посередник між реальним світом і мовою. У свідомість надходить культурна інформація, де вона фільтрується, перероблюється, систематизується: «концепти утворюють свого роду культурний прошарок, який виступає посередником між людиною і світом» [5, с. 3]. Оскільки в даній статті ми розглядаємо концепт толерантності, то необхідно вказати на те, що науковці зазвичай тлумачать семантику концепту не як лексичне значення, а дещо ширше: семантика слова-концепту охоплює весь комплекс позамовних значень, набутих унаслідок колективного досвіду людства. Концепти пов'язують смислові характеристики словесного знаку із системою традицій і духовних цінностей народу [6, с. 121].

Лінгвісти (Р.Ф. Фрумкіна, В. Маслова, Т. Космеда, В. Кононенко) стверджують, що інформацію, необхідну для розкриття змісту концептів, визначення їх місця в мовній картині світу і свідомості нації, містять тлумачні та енциклопедичні словники. При цьому словникову дефініцію лексеми, що вербалізує концепт, часто вважають ядром, а ілюстративний матеріал – тією частиною словникової статті, яка розкриває образні й ціннісні характеристики концепту [6, с. 122]. У філософії під концептом розуміється

іменник чоловічого роду *conceptus*, який вказує у власному сенсі на плід вагітності, що розвивається в лоні матері – тобто на зародок. Це слово за доби латинської античності, в похідному значенні, описувало інтелектуальне уявлення, що розвивається в умі. Семантика терміну *conceptus* (conceptus) полягає у тому, що, з одного боку, він позначає, в буквальному смислі, продукт внутрішнього дозрівання, з іншого боку, його етимологія (*conspere* – «разом схопити») вказує на поєднання множини елементів в одному сприйнятті» [7, с. 279]. Проте, на відміну від значення, концепт не має строгої структури. І.А. Стернін виділяє в концепті базовий прошарок та інтерпретаційне поле [8]. Він вважає, що базовий прошарок концепту являє собою певний чуттєвий образ, який наявний у свідомості кожної особистості. Інтерпретаційну частину, на його думку, складає сукупність слабо структурованих предикацій, що відображають інтерпретацію окремих концептуальних ознак та їх поєднань у вигляді тверджень, настанов свідомості, які впливають в даній культурі із змісту концепту [8, с. 58-62].

5. Обговорення проблеми

Виявити інтерпретаційну частину концепції можна різними шляхами. Найбільш розповсюдженим методом є аналіз словників, енциклопедій, теоретичних узагальнень у різних сферах наукової діяльності. Менш розповсюдженим методом є асоціативний експеримент. Він повно і точно відображає зміни вірогіднісних оцінок, що спрямовують процес актуалізації. Але він дає уявлення лише про сучасне використання того чи іншого концепту в спілкуванні. Отже, для розкриття змісту концепту толерантність та визначення їх місця в мовній картині світу, звернемося до лексикографічних джерел.

За даними Великого академічного словника, іменник «толерантність» за радянський період уперше зафіксовано у Словнику іноземних слів 1937 року, а слово «толерантний» (*fr. tolerant*) – у Тлумачному словнику під редакцією Д.Н. Ушакова 1940 року. Слово витлумачується як «толерантність ж.р., застаріле. Терпимість, поблажливе відношення до кого/чого-небудь». Великий академічний словник дає помітку застаріле, але така характеристика не відповідає тогочасному стану мови. Дійсно, твори письменників XIX століття вказують на те, що слово толерантність було вживаним. У педагогічному словнику «толерантність (*lat. tolerantia* – терпіння) трактується як терпимість до чужих думок, вірувань, переконань, поведінки» [9, с. 448]. «Етимологічний словник української мови» пояснює походження слова толерантний таким чином: терпимий до чужих думок і вірувань;

толерувати – виявляти терпимість – запозичення із західноєвропейських мов від (lat. *tolerans*, -ntis – терплячий), дієприкметник від слова *tolerare* – витримувати, зносити, терпіти, пов'язаного з *tollo*, *tollere* – піднімати, здіймати, прибирати» [10, с. 593]. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» дає таке визначення: толерантність – поблажливе, терпиме ставлення до чийось думок, поглядів, вірувань тощо» [11, с. 436]. «Словник української мови»: «толерантний (книжний) – поблажливий, терпимий до чийось думок, поглядів, вірувань тощо» [12, с. 179]. Можна зробити висновок, що в українській мовній культурі поняття та слово толерантність з'явились як запозичення із західноєвропейських мов (французької, німецької) та означало терпиме, поблажливе ставлення до чужих думок, поглядів, вірувань.

Проте виникає певне неузгодження із «Декларацією принципів толерантності». В «Декларації принципів толерантності», затвердженій Резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року, викладені головні засади толерантності:

1. Толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності... 2. Толерантність – це не поступка, поблажливості або потурання. Толерантність – це насамперед активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини... толерантність повинні виявляти окремі люди, групи, держави... 3. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму, від абсолютизації істини і утверджує норми, встановлені в міжнародних правових актах у галузі прав людини... 4. Вияв толерантності, який співзвучний повазі прав людини, не означає терплячого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або поступки чужим переконанням...» [13]. Наведене навряд чи можна вважати стандартним визначенням

традиційного поняття: настільки різноманітні речі криються під цією «парасолькою». Проте воно – за своїм змістом без претензій на «єдину прийнятність» чи догматизацію – дозволяє дійти кількох важливих висновків. По-перше, тут немає понять «терпимість», «поблажливості», які присутні майже у всіх словникових визначеннях. По-друге, толерантність – як відношення у соціальному просторі – може існувати між різними за природою сторонами. Укладачі їх свідомо не намагаються перерахувати, розуміючи, вочевидь, відкритість ряду для постійного оновлення.

Не порушуючи цього задуму, все ж можна виділити два основних види відношення до толерантності залежно від сторін. Перша сторона – толерантне ставлення одного суб'єкта до іншого суб'єкта, причому виділяються два суб'єкти, а саме «індивідуальний суб'єкт», окремий індивід, та «колективний суб'єкт». Друга – це ставлення суб'єкта до позиції, властивості, акції тощо іншого суб'єкта, наприклад, керівника до релігійних переконань підлеглого. Толерантність до іншого суб'єкта має витоком визнання його унормованих мораллю чи законом прав, наприклад, у випадку індивідуального суб'єкта – це універсальні права і основні свободи людини. Толерантність до позиції/властивості/вчинку тощо теж має різноманітні витoki. По-перше, толерантне ставлення до суб'єкта не завжди супроводжується толерантністю до його, наприклад, позиції. По-друге, навіть при першому прочитанні наведеного вище визначення відкривається залежність різновидів толерантності не тільки від природи сторін цього відношення, а й від їх доменів.

Цю обставину доцільно висловити в термінології П'єра Бурдьє: витoki і прояви толерантності та інтолерантності суттєво варіюються залежно від полів соціального простору, зокрема: поля релігії, поля економіки, поля науки.

Схематично це зображено на рис. 1.

Рисунок 1 – Поля толерантності

Наприклад, у полі науки доволі поширені інциденти, коли нетолерантне ставлення до нау-

кової позиції супроводжується нетолерантністю у міжособистісних стосунках. По-друге, не є

рідкістю випадки, коли міжособистісна толерантність існує поруч з позбавленою будь-якої толерантності (взаємною) критикою наукових позицій. По-третє – трапляються й випадки, коли міжособистісна толерантність вчених супроводжувалась (взаємною) толерантністю до відмінних поглядів. Досить часто вважають, що у полі науки справжньої «толерантності до позиції» бути не може, оскільки «істина одна». Отже, толерантності не може бути тільки до тих позицій,

- Науковець (S) – позиція (П) - науковець (S) – позиція (П)
1. S - S – інтолерантні відносини
П - П – інтолерантні відносини
 2. S - S – толерантні відносини
П - П – толерантні відносини
 3. S - S – толерантні відносини
П - П – інтолерантні відносини
 4. S - S – інтолерантні відносини
П - П – толерантні відносини

У полі релігії поширена позиція, яку висловив архієпископ Фултон Дж. Шін, якого в США вважають «найбільшою зіркою католицьких медіа» 50-80 років: «Терпимість відноситься тільки до людей, але ніколи до істини... або принципів. Що стосується останніх, ми повинні бути нетерпимими...». Він також наголошував: «Америка, кажуть, страждає від інтолерантності. Це не так. Вона страждає від толерантності: толерантності до правди і неправди, істини і хибі, чесноти і гріха, Христа і хаосу...» [14]. Це позиція «твердого у вірі» католика, для якого поза католицькою гілкою християнства немає ані істини, ані правди, ані чесноти, ані порядку. Толерантності до іншої релігійної позиції тут бути не може взагалі, а толерувати свою, потреби немає, адже вона походить від Христа і тому безумовно істинна. Хоча толерування людини-іновірця вже припускається: врешті-решт Фултон Дж. Шін проповідував після підписання Загальної декларації прав людини, а не за часів «Святої Інквізиції». Але це стосується й інших конфесій, позиції їх досить загальні: істинно віруюча людина (католик, православний, мусульманин, єврей...) не вправі толерувати іншу віру. У полі панівних сьогодні релігій не може бути «глибоких істин» як у полі науки, а плюралізм та толерантність до іншої віри сприймається тут радше як вияв слабкості чи гріховності людини.

Лінгвокогнітивний аналіз дозволяє уявити модель концепту як елемента особистісної, групової і етнічної концептосфери. Будь-який концепт може включати декілька когнітивних прошарків, які розрізняються за рівнем абстракції, що відображається ними. За даними когнітивної лінгвістики, базовий когнітивний прошарок концепту відображає певний чуттєвий образ (автобус – жовтий, тісно, трясє; релігія – церква,

що суперечать «науковим тривіальностям», тобто відносно простим й усталеним речам: коли ж обговорюються та чи інша опозиція «глибоких істин», котрі «ховаються в безодні», то тут толерантності не уникнути. Вона ґрунтується, як сказано у роз'ясненні «Декларації принципів толерантності», на відмові від догматизму, від «абсолютизації істини».

Схематично це можна подати так:

люди що моляться). Цей образ являє собою одиницю універсального предметного коду, що кодує даний концепт для мисленневих операцій. Якщо уявити концепт як певний плід, базовий образний прошарок буде ніби кісткою цього плоду. Для концепту толерантність – це чуттєвий образ спокійної, ввічливої, незворушної людини. Інші когнітивні прошарки нашаровуються на перший і утворюють м'якоть плоду. Їх може бути декілька, вони нашаровуються один на одного від більш конкретного до більш абстрактного. Для концепту толерантності цими прошарками є: повсякденна толерантність (побутова, педагогічно-виховна, ділова, адміністративна), релігійна, політична, інтелектуальна. Когнітивні прошарки складаються з когнітивних ознак. Когнітивні прошарки та концептуальні ознаки, що їх утворюють, визначають структури і обсяг концепту толерантності. Крім ядра, концепт має об'ємну інтерпретаційну частину – сукупність слабо структурованих предикацій, що являють собою прийняту в даній культурі, в даному соціумі інтерпретацію окремих концептуальних ознак та їх поєднань у вигляді тверджень, настанов, свідомостей, дискретних уявлень про світ, які впливають із змісту концепту. Наприклад, пишуть І.А. Стернін та К.М. Шиліхіна [8]: «...в інтерпретаційне поле концепту толерантність на сучасному етапі розвитку цього концепту в російській свідомості входять такі настанови як: у побуті необхідно бути терплячим; необхідно йти назустріч людям; у дрібницях краще поступатися; і разом з тим, поступатися – це відсутність характеру, принципів; поступки – це м'якотілість; на поступливих людей не можна покладатися; на перемовинах необхідно бути жорстким; плюралізм шкідливий, ускладнює життя і нам не потрібний» [8, с. 17].

Суперечливість настанов, які містять «висновки», зроблені суспільною свідомістю із різних когнітивних ознак, пояснюється якраз їх належністю не до ядра концепту, а до інтерпретаційного поля концепту. Інтерпретаційне поле слабо структуроване та оточує ядро концепту. У мові когнітивним прошаркам зазвичай відповідають семи. Стосовно слова толерантність можуть бути виявлені наступні семи: повсякденна толерантність – до поведінки і висловлювань оточуючих людей, вміння пробачати їм слабкості та відхилення від норм поведінки; релігійна толерантність – шанобливе ставлення до представників інших конфесій, визнання їх рівними собі; етнічна толерантність – шанобливе ставлення до представників інших етнічних груп, які перебувають у контакті або взаємодії з «моєю» етнічною групою, визнання їх рівними собі; інтелектуальна толерантність – визнання можливості плюралізму думок з будь-якого політичного, суспільного або наукового питання, відсутність інтолерантності до чужої думки.

Досить цікавим є підхід Б.І. Аболіна [15], який погоджується на виділення ядра та інтерпретаційного поля толерантності та пропонує механізм виділення сем для позначення ядра та поля. Для цього Б.І. Аболін виділяє критерії. Критерієм для віднесення слова до ядра концепту є саме слово з коренем толерант-. Критерій

віднесення груп до периферії концепту «толерантність» є функціонування слова найменування групи як ідентифікатора слова «толерантність» і як компоненти синонімічного роду даного слова (не обов'язково, аби лексема «толерантність» функціонувала в якості домінанти). В результаті проведеного ним аналізу, Б.І. Аболін дійшов наступних висновків: ядро концепту «толерантність» складає когнітивна ознака «толерантне ставлення», репрезентована словами «толерантність», «толерантний», «толерантно». Найближчу периферію концепту «толерантність» складають такі когнітивні ознаки та їх мовні репрезентанти:

– толерантність як емоційне ставлення і як винесена оцінка чому-небудь – когнітивна ознака «терпимість», її репрезентантами є: задоволеність, стерпність, прийнятність;

– толерантність як несуморне ставлення до будь-чийх помилок, ця несуморність, що перебуває на межі з байдужістю – когнітивна ознака – поблажливість, а її репрезентанти: потурання, поступливість, м'якість, невимогливість;

– толерантність як розуміння та слідування моральним нормам і визначеним законам, когнітивна ознака – допуск, її репрезентує дозвіл, пристойність, цензурність [15, с. 14].

Схематично це зображено на рис. 2.

Рисунок 2 – Периферія концепту «толерантність»

Семантичний компонент вербалізується в синонімічному зв'язку з домінантою поблажливості, що підтверджується матеріалами лексикографічних джерел, які відображають парадигматичний потенціал слова. Толерантність є ядром

лінгвокультурного поля, до якого входять усі слова, що пов'язані семантично та асоціативно з поблажливістю та терпимістю. Схематично це можна зобразити так (рис. 3):

Рисунок 3 – Лінгвокультурне поле толерантності

Аналіз досліджень, присвячених концептуалізації толерантності, дозволяє змодельовати концепт «толерантність» у вигляді когнітивних прошарків, які перетинаються, мають ядро та інтерпретаційну частину (див. рис. 2). Розгляне-

мо прояви толерантності в різних предметних сферах, життєвих ситуаціях, стосовно до різних предметів думки. За сферами прояву толерантності можна виділити такі її види (рис. 4).

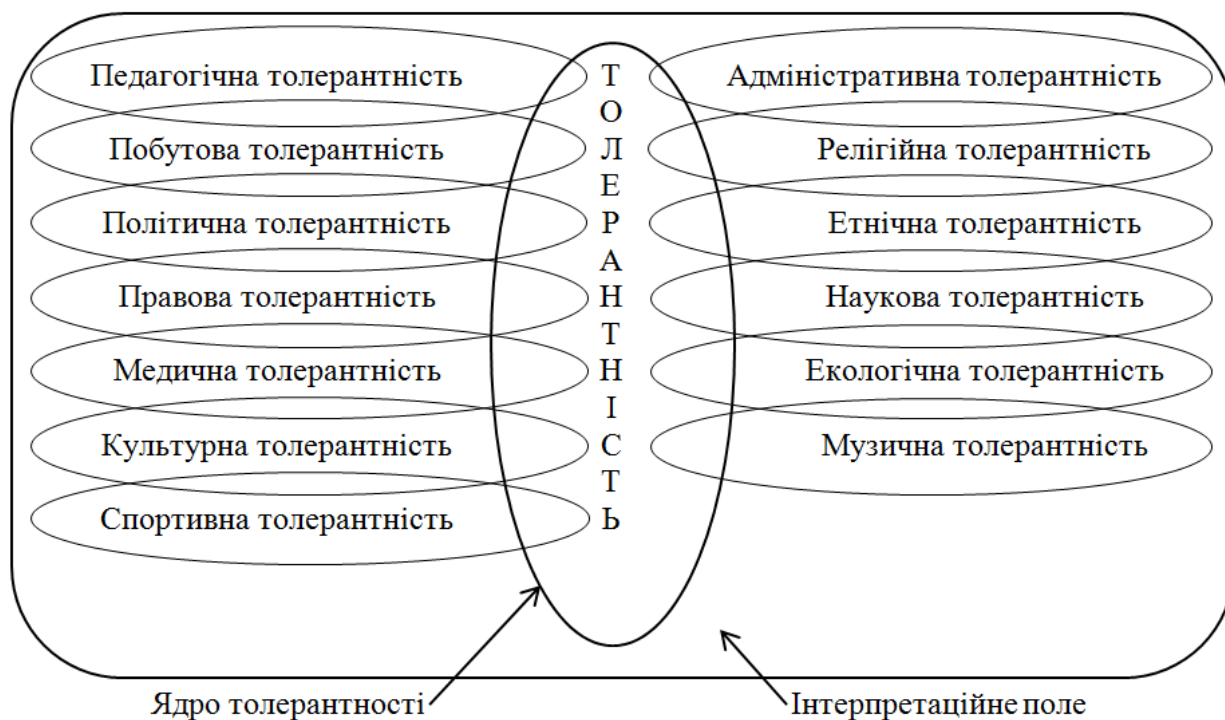

Рисунок 4 – Види проявів толерантності в різних предметних сферах

Такий підхід виявляє нежорсткість меж між різними видами толерантності та наявність спільного в їх семантиці (ядро). Інтерпретаційне поле репрезентує слабо структуровані окремі ознаки ядра і частіше за все являє собою індивідуальні інтерпретації. Розглянемо співвідношення між поняттями: терпіння, терпимість, толерантність. Ці поняття є різними концептами, а не іменами різної етимології того ж концепту. Терпіння проявляється через терпеливість, внутрішню силу та стійкість. Терпимість – це соціально-психологічне вираження поваги і доброзичливості до переконань іншого і стримування несприйняття незвичного в чужому; толерантність – фізіологічна, а внаслідок цього, і психологічна здатність реагувати на будь-який несприятливий чинник. Поняття терпимість розкривається через поняття прощати, вміти забувати погане. Лінгвісти визначають, що толерантність не передбачає прощення, оскільки орієнтована на настанову свідомості та відсутність ворожості до «іншого», «не свого». У понятті терпимість завжди міститься вказівка на певну межу дії, що виконується. Наприклад, Л.В. Юдко аналізує семантичне значення концепту толерантність в європейських лінгвокульту-

рах та добирає такий ряд тотожних слів: терпимість, терпіння, стриманість, поблажливість, виваженість, спокійність, поступливість, врівноваженість, взаєморозуміння, безконфліктність, витримка, плюралізм, компроміс, консенсус, поступка, взаємоповага, повага, ввічливість, розуміння, альтруїзм, уважність, співчуття, щирість, доброта, вихованість, доброзичливість, порядність, адекватність, людяність, вибачливість, милосердя, чутливість, стійкість, рівновага, ліберальність, адаптація, примирення, лояльність, помірність [16].

Перша проблема – розуміння і наступного застосування терміну «толерантність» – це проблема мови. Переклад терміну «толерантність» українською або російською мовою як «терпимість» зіштовхується з додатковим смисловим навантаженням, пов'язаним з тим, як традиційно розуміється терпимість у російській або українській культурі. Адже терпимість має в різних мовах різні відтінки. Наприклад, в англійській мові «толерантність – це готовність і здатність без протесту сприймати особистість як річ», у французькій мові толерантність – це «повага свободи іншого, його образу думок, поведінки, політичних і релігійних поглядів» [17, с. 5-6]. У

російській мові, якщо перекладати «толерантність» як «терпимість», то її прийдеться розуміти так, як її розуміють у побутовій мові – як здатність, вміння терпіти, миритися з чужою думкою, бути поблажливим до вчинків інших людей, поступатися їм, пасивно приймати оточуючу реальність.

Разом з тим, толерантні настанови, навпаки, «проявляють себе активною життєвою позицією, що передбачає захист прав будь-якої людини та відношення до проявів нетерпимості як до нетерпимих» [17, с. 6]. На думку Л.Г. Бардієр, при перекладі толерантності як терпимості, її варто було б перекладати як терпимість у привабливо прийнятному і визначеному значенні. Тоді як інтолерантність, яка перекладається як нетерпимість, на більш детальному рівні могла б розглядатись як непривабливість (дискомфорт, роздратування) – невизнання (презирство), неприйняття (переслідування, відстороненість) [18, с. 6]. Друга складність визначення і застосування поняття «толерантність» полягає в феноменологічній, змістовній і ситуаційній множинності форм прояву як самої толерантності, так і її антипода – інтолерантності. У зв'язку з цим логіка визначення наукової розробленості цього поняття і логіка концептуалізації толерантності як самостійного наукового напрямку не співпадають. Ще одна складність, що створює ряд

проблем, – це визначення меж предмета дослідження толерантності. З одного боку, очевидний зв'язок толерантності із усвідомлюваними і соціально схвалюваними морально-етичними нормами, які диктуються суспільством і культурою. З іншого боку, не менш очевидний зв'язок інтолерантності з соціально не схвалюваними (часто неусвідомлюваними) компонентами особистісного самовизначення, самоідентифікації, самооцінки, Я-концепції, особистісної і групової ідентичності, соціальних уявлень та інших регуляторів соціального життя, виникаючими як реакції у відповідь на несприятливі фактори розвитку (стрес, небезпека, страх). При такому широкому діапазоні можливих меж прояву толерантності проблемою є її емпірична доступність і предметність: виникає реальна небезпека зіткнутися в дослідженні, з одного боку, із декларативною толерантністю, а з іншого – з компенсаторною інтолерантністю. Толерантність – страждання, терпимість, поблажливість, допуск – не ототожнюються, а функціонують як конкретизатори, що уточнюють мовні одиниці, які репрезентують певну когнітивну ознаку концепту толерантність.

Співвідношення між поняттями терпіння, терпимість, толерантність наведені на рис. 5.

Рисунок 5 – Співвідношення між поняттями терпіння, терпимість, толерантність

І.А. Стернін та О.А. Михайлова розмежовують толерантність і терпимість. О.А. Михайлова проводить скрупульозний аналіз словникових дефініцій цих понять, на підставі якого робить висновок про диференціації останніх за наявністю в них семи «активність/пасивність»: толерантність – це терпимість з «активним» значенням; «толерантність передбачає «активне», свідоме відношення об'єкта до «іншого» [19, с. 103]. Тут наведених прикладах мова йшла про толерантність як терпимість з усіма наслідками для інтерпретаційного поля. Тепер виділимо декілька підходів із ліберального напрямку в філософії. Аристотель у «Нікомаховій етиці», розмірковуючи про ту позицію, яку принципово може займати людина у спілку-

ванні, пише: «З точки зору спілкування як при спільному проживанні, так і при взаємовідносинах за допомогою речей і предметів одні вважаються догоджаючими, це якраз ті, хто все розхвалює, аби спродукувати задоволення, і нічому не суперечить вважаючи, що не варто кому б то не було спричиняти страждання; інші, хто, навпаки, всьому суперечить і зовсім не переживають про те, аби не спричинити страждань, називаються противними і задерикуватими. Зрозуміло, що названі [душевні] склади заслуговують осуду, і що похвали заслуговує [душевний склад], який перебуває посередині між ними: при цьому людина прийме те, що слід, і, відповідно, що слід відкине. Цьому [складу душі] не дано ніякого імені, але більше всього цей [склад

душі] схожий на дружлюбність (philia), бо якщо додати прив'язаність (to stergein), то носій середнього [душевного] складу в спілкуванні якраз такий, яким ми схильні вважати доброго друга. Але на відміну від дружби тут немає пристрасті і прив'язаності до тих, з ким спілкуються, адже те або інше приймається [або відкидається] як необхідне, не з дружби або ворожнечі, але тому, що така [сама людина]. Це означає, що вона буде однаково поводитися з незнайомими і знайомими, близькими і сторонніми, хоча зрозуміло, так, як необхідно в кожному окремому випадку, бо ані однаково турбуватися про близьких і про чужих, ані [однаково] спричиняти їм страждання непристойно» [20, с. 138].

Це міркування Аристотеля значно розширює наше уявлення про толерантність у двох важливих аспектах. Перший аспект стосується співвідношення понять «толерантність» та «інтолерантність». Якщо співвідносити толерантність із безіменним у Аристотеля «середнім» душевним складом, то два інших названих ним «крайніми» душевними складами логічно співвідносяться з двома протилежно спрямованими варіантами (формами) прояву інтолерантності:

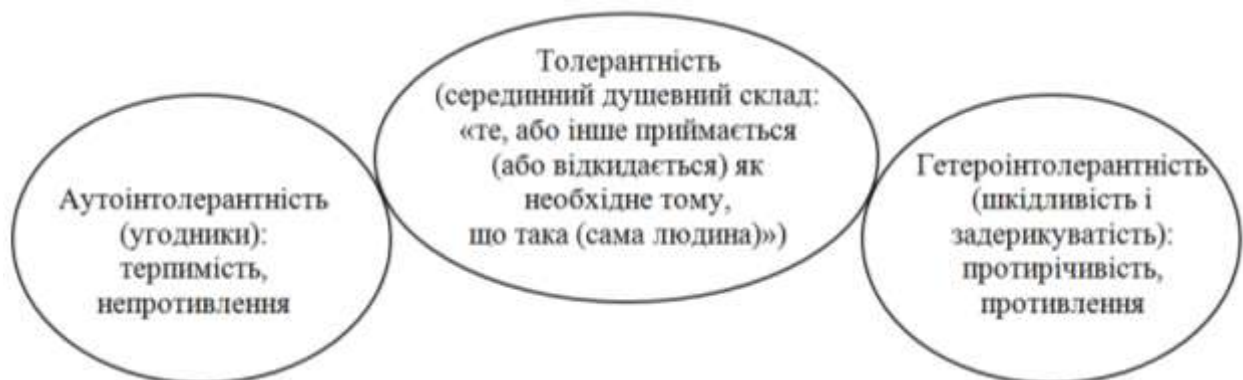

Рисунок 6 – Трикутник толерантності за Аристотелем

Толерантність як точка (вектор) рівноваги між крайніми полюсами: пряма інтолерантність (гетероінтолерантність) та інвертована інтолерантність (аутоінтолерантність). Аристотель, як і до нього інші філософи, закладає основи визначення толерантності через рівновагу, рівність. Сучасний англійський філософ Пітер Ніколсон [21] вважає, що толерантне відношення з необхідністю включає примирення з певним відхиленням. Причому суб'єкт повинен морально не погоджуватися із значимим для нього відхиленням. Якщо вдасться примиритися з відхиленням, то необхідно, з одного боку, з чимось розстатися (наприклад, з бажанням образити, пригнітити або витіснити когось), і в той же час, з іншого боку – зберегти прихильність до своїх власних переконань. Ось ця боротьба між при-

прямим (спрямованим на іншу людину і який спричиняє їй страждання) та інвертованим (спрямованим на саму себе і спричиняючим своїм підлабузництвом страждання самому собі в обмін на свою принципову несуперечливість і надання таким чином задоволення іншому).

Відповідно до логіки Аристотеля, можна далі сформулювати концептуальну тезу про те, що толерантність не є біполярною характеристикою, такою вона постає перед нами на перший погляд (толерантність/інтолерантність), а відповідає точці рівноваги між двома крайніми полюсами: прямою інтолерантністю, що виражається в протиставленні себе – Іншому (опору йому) та інвертованою інтолерантністю (аутоінтолерантністю), що виражається власне у терпимості (усмиренні себе, підлабузництві) перед іншим (непротивленні йому). Якщо врахувати, що толерантність – це не пасивна реакція, а активне реагування, вираженість якого можна визначити кількісно, замінимо точку рівноваги вектором та отримаємо графічне зображення, яке умовно можна назвати трикутником толерантності (рис. 6).

хильністю власним поглядам і визнанням позиції і переконань інших визначає толерантність як внутрішню напружену категорію. Тому, за П. Ніколсоном, толерантність як моральний ідеал включає в себе наступні складові: 1) наявність відхилення; 2) нетривіальність, моральну важливість цього відхилення; 3) моральну незгоду суб'єкта толерантності з цим відхиленням; 4) силу, якою наділений суб'єкт толерантності для створення того або іншого впливу на це відхилення; 5) невідторгнення, тобто відмову від використання цієї самої сили; 6) благість толерантності як відношення [21, с. 160]. Схематично це зображено на рис. 7. Майкл Уолцер [22] розглядає відхилення як відміни і розуміє толерантність як будь-яке ненасильницьке допущення існування іншого. Він поєднує в одному по-

нятті: 1) відсторонено-смирненне відношення до відмін в ім'я збереження миру; 2) пасивну, розслаблену, милостиву байдужість до відмін; 3) позицію дещо схожу на моральний стоїцизм: принципове визнання того, що інші наділені правами, навіть якщо спосіб користування цими

правами викликає неприйняття; 4) відкритість у стосунках з іншими, цікавість, повагу, бажання прислухатися і вчитися; 5) схвалення відмін, схвалення естетичне [22, с. 10-11]. Схематично це зображено на рис. 8.

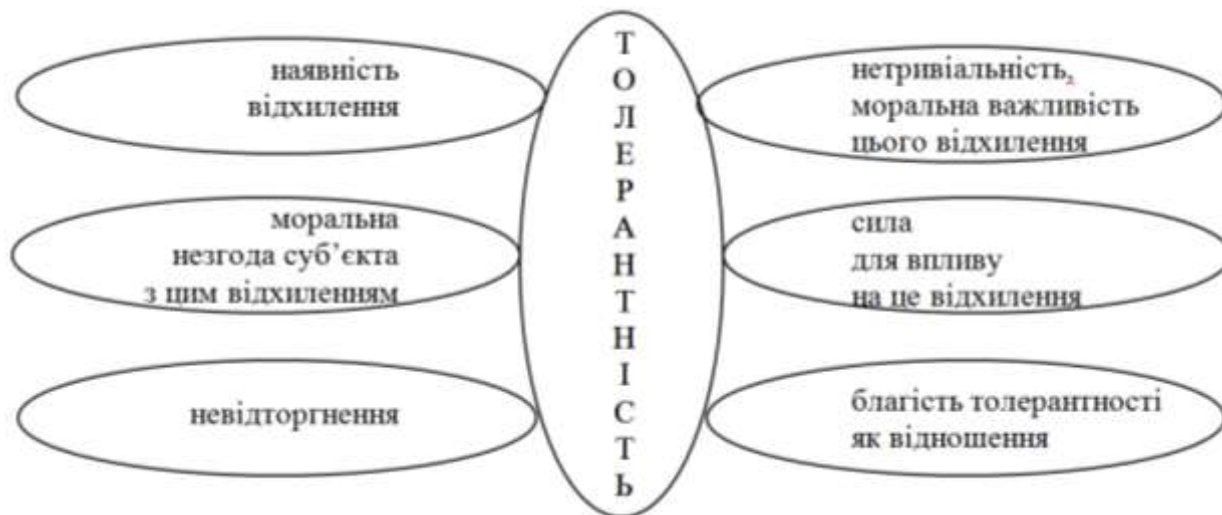

Рисунок 7 – Толерантність як моральний ідеал у розумінні П. Ніколсона

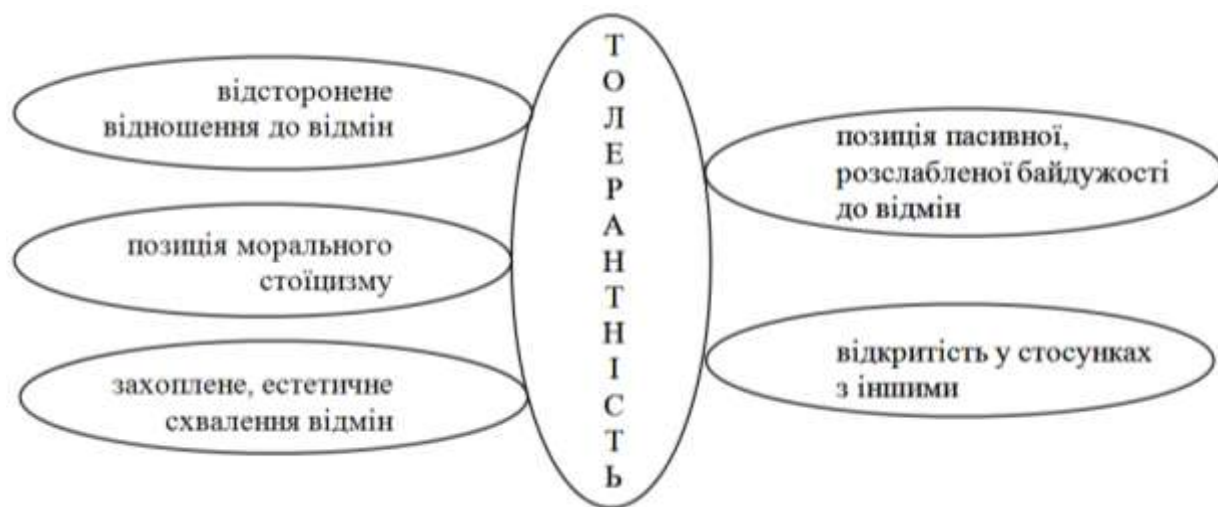

Рисунок 8 – Толерантність у розумінні Майкла Уолцера

Ідеї К. Доукера [23] з гомологічної теорії довільних відносин та Е. Зімана [24], яким був визначений клас відносин толерантності, стали початковим мотивом для визначення толерантних просторів, та далеко виходять за рамки цих визначень і стають абстрактною математичною моделлю схожості взагалі. Тотожність або еквівалентність об'єктів, при якому має місце ще й властивість транзитивності, є межовим (виродженим) випадком цієї моделі. Інтуїція і досвід підказують, що встановлюючи схожість між об'єктами, ми можемо «плавно» переходити від одного об'єкта до іншого. Тому не дивно, що першим, хто звернув увагу на толерантні простори,

були спеціалісти з теорії автоматів, які обрали основним інструментом толерантні простори. Е. Зіман і О. Бьюнеман постулюють тезу, що складні біологічні та кібернетичні системи, що їх моделюють, мають описуватися за допомогою толерантних просторів, як в математиці, які застосовуються для опису цих систем [25]. Ще однією важливою проблемою є поняття розшарованого і накриваючого толерантного простору для опису неоднозначності поведінки складних систем. Аби вивчати толерантні накриття, варто визначити фундаментальну групу толерантного простору. Для того, аби задати толерантність, необхідно встановлювати схожість

об'єктів. Якщо однаковість об'єктів означає їх повну взаємозамінюваність в певній ситуації, то схожість – це часткова взаємозамінюваність, тобто можлива взаємна заміна з деякими (допустимими в даній ситуації) втратами, з допустимим ризиком. Якщо для об'єктів вказано тільки схожість, то неможливо їх розбити на чіткі класи, тому що всередині класу об'єкти схожі, а між об'єктами різних класів схожості немає. У випадку схожості виникає розмита ситуація без чітких границь зрізнюваності та схожості. Традиційний підхід до вивчення схожості або нерозрізнюваності полягає в тому, що спочатку необхідно визначити міру схожості, а тоді дослідити взаємне розташування об'єктів.

Так само, як перехід від розпливчастого поняття «однаковість» до точно визначеного типу відносин супроводжувався введенням нового терміну «еквівалентність», математичне відношення, яке відповідає нашому інтуїтивному уявленню про схожість або нерозрізнюваність, отримало у Е. Зімана [24] назву «толерантність». Іншими словами, толерантність є експлікацією поняття схожості або нерозрізнюваності. Ю.А. Шрейдер дає математичне визначення толерантності. «Відношення A , – пише він, – на множині M називається толерантністю (або відношенням толерантності), якщо воно рефлексивно і симетрично» [26, с. 80]. Природність такого визначення видно з того, що всякий об'єкт завідомо нерозрізнюваний сам із собою і, зрозуміло, схожий на себе (це і виражає рефлексивність відношення). Ясно також, що два об'єкти схожі або не схожі незалежно від порядку, в якому ми їх розглядаємо. Ця обставина виражається симетричністю відношення толерантності. Транзитивність схожості не обов'язкова, оскільки однаковість є конкретним випадком схожості, то еквівалентність має бути конкретним випадком толерантності. Ю.А. Шрейдер дає набір прикладів, де схожість (толерантність) задається різними способами. Не запозичуючи логічні та математичні способи, наведемо приклад «про перетворення мухи в слона». В точних термінах це формулюється так: «Знайти таку послідовність слів, які починаються словом «муха» і закінчуються словом «слон», будь-які два сусідніх слова в яких схожі (в смислі тільки що даного визначення). Рішення Ю.А. Шрейдер подає як студентський фольклор: «Муха – мура – тура – тара – кара – каре – кафе – кафр – каюр – каюк – крюк – крок – срок – сток – стан – слон» [26]. У цьому прикладі найважче – найти перехід до іншого розташування голосних і приголосних (кафе – кафр – каюр – каюк – крюк). Як другий приклад Ю.А. Шрейдера можна надати геральдичне зображення. На ньому геральдичні звірі та

істоти. Між ними існують різні ознаки схожості: 1) Змія, гідра, дракон – схожі як плазуни. 2) Гідра, кентавр, вепр – схожі, бо беруть участь у міфах про Геракла. 3) Єдиноріг і кентавр – схожі, бо обидва суть міфологічні варіанти коня. 4) Єдиноріг і двоголовий орел – схожі, бо це міфологічні істоти, що зображуються на державних гербах. 5) Орел і алконост – схожі, бо належать до класу птахів. 6) Алконост і дракон – схожі, бо мають крила [26].

6. Висновки.

Семантика поняття толерантність складна і багатоманітна. Варто відмітити, що феномен толерантності, в міру використання в різних соціальних контекстах, постає перед нами різними своїми гранями. Якщо припустити, що різні грані прояву феномену толерантності можуть бути семантично більшою або меншою мірою пов'язані з іншими відомими і достатньо яскраво описаними соціальними феноменами, то пошук цих феноменів стає актуальним, оскільки дозволяє окреслити смислове поле толерантності, тобто, те поле смислів, яке ми в нашій свідомості пов'язуємо з толерантністю, але не завжди ці зв'язки усвідомлюємо, тим більш – артикулюємо.

Категоріальний підхід до дослідження толерантності дозволяє застосувати відповідні методи аналізу (наприклад, функціонально-стилістичний метод, згідно з яким призначення одиниць визначається залежністю від комунікативного завдання, яке ними виконується) сприяє виявленню засобів і способів мовної репрезентації цієї категорії. Словники, з яких починався аналіз дають нам надзвичайно широке коло характеристик поняття толерантність: це і терпимість, і витривалість, і байдужість та індиферентність, і поблажливість, і рівне відношення, і відхилення тощо. Про тотожність понять тут не йдеться, йдеться лише про схожість. Схожість між різними поняттями має смисл тільки тоді, коли вказана сукупність ознак, відносно якої ця схожість встановлюється. Більше того, різні поняття мають описувати один об'єкт дослідження, хоча складається враження про десятки різних таких об'єктів. Якщо погодитися з точкою зору на те, що толерантність – це терпимість, то ми відкидаємо всі інші підходи. Наприклад, байдужість, доведена до «чистої» індиферентності, на думку Є.В. Більченко [27], «виймає наріжний камінь із загальнолюдської моралі: якщо усі норми і нормативні системи – плюральні і відносні, то, як це логічно припустити, не існує жодних об'єктивних критеріїв істини, жодних правил поведінки, жодних зразків, що нівелюють самі феномени моралі і виховання як такі». З точки зору логіки, два поняття схожі (толеран-

тні), якщо вони мають хоча б одну спільну ознаку. Відношення толерантності рефлексивно, оскільки кожний об'єкт є таким, що не відрізняється від самого себе. Відношення толерантності симетрично, оскільки схожість двох об'єктів не залежить від того, в якому порядку вони порів-

нюються. Відношення толерантності в загальному випадку не транзитивно. Якщо один об'єкт схожий з другим, а другий з третім, то звідси зовсім не витікає, що перший об'єкт схожий з третім.

Список використаних джерел

1. Толерантність: пройдений шлях у розвитку міжрелігійних відносин // Публікація з офіційного сайту «Релігії: спеціальний проект "УНІАН"» // Режим доступу до сайту: <http://religions.unian.ua/orthodoxy/575260-tolerantnist-proydeny-shlyah-u-rozvitku-mijrelihiynih-vidnosin.html>.
2. Фаріон І.Д. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року, або Послання від донецького племені ботокудів галицьким ботокудам : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.dailylyviv.com/nevs/38276>.
3. Williams B. *Tolerating the intolerable* / B. Williams // *The Politics of Toleration in Modern Life* / Ed. By S.Mendus. – Durham: Duke Union, 2000. – 236 p.
4. Колесніченко Н. Деякі аспекти сучасних дискусій по проблемі толерантності / Н. Колесніченко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ- Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Вип. 13. – 392 с. – С. 116-122.
5. Логический анализ языка. Ментальные действия // Отв. ред. Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1993. – 176 с.
6. Слухай Н.В. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : [Навчальний посібник] / Н.В. Слухай, О.С. Снітко, Т.П. Вільчинська. – К.: Вид-во Поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 367 с.
7. Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей / Під кер. Барбари Кассен // Пер. з фр. У 4-х т. – Т. 1. – К.: Дух і літера, 2011. – 576 с.
8. Стернин И.А. Коммуникативные аспекты толерантности / И.А. Стернин, К.М. Шилихина. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2001. – 110 с.
9. Педагогічний словник / За ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 1440 с.
10. Етимологічний словник української мови / Р.В. Болдирев, В.Т. Коломієць, Т.Б. Лукінова // У 7-и т. – Т. 5. – К.: Словники України, 2006. – 704 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
12. Словник української мови / Ред. Л.К. Артем'єва, М.М. Друченко, І.І. Маркевич та ін. // У 11-ти т. – Т. 10. – К.: Наукова думка, 1978. – 658 с.
13. Декларація принципів терпимості. Утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_503.
14. Толерантність як один з пороків сучасного суспільства // Публікація з офіційного сайту «Свята Традиція Української Греко-Католицької Церкви» // Режим доступу до сайту: http://www.traditionalist.info/blog/tolerantnist_jak_odin_z_porokiv_suchasnogo_suspilstva/2012-12-08-2790.
15. Аболин Б.И. Концепт «толерантность» в когнитивно-дискурсионном аспекте : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філологічних наук : спец. 10.02.19 – теория языка / Б.И. Аболин. – Екатеринбург, 2009. – 23 с.
16. Давиденко В.И. Толерантность как концепт в русской, украинской, английской и французской языковой традиции / Давиденко В.И. // Наукові записки Луганського національного педагогічного університету. – Вип. 5. – Т. 1. Серія «Філологічні науки». Поліетнічне середовище: культура, політика, освіта : [Зб. наук. праць]. – Луганськ: «Альма-матер», 2004. – С. 107-114.
17. О смыслах понятия «толерантность» / А.Г. Асмолов, Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова // Век толерантности. – 2001. – № 1 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tolerance.ru/VT-1-2.php?PrPage=VT>.
18. Бардиер Л.Г. Научные основы социальной психологии толерантности : [Учебное пособие] / Бардиер Л.Г. – СПб.: Изд-во «МИРС», 2007. – 100 с.
19. Михайлова О.А. Толерантность и терпимость: взгляд лингвиста. Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности : [Монографія] / О.А. Михайлова // Отв. ред. Н.А. Купина и М.Б. Хомяков. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 542 с.
20. Аристотель. Никомахова етика : [Сочинения] / Аристотель // Общ. ред. А.И. Даватура / Пер. с древнегреч. В 4-х томах. – Т.4. – М.: Мысль, 1983. – 830 с.
21. Nicholson P. Toleration as a Moral ideal / Peter Nicholson // *Aspects of Toleration* / Eds. J.Horton, S.Mendus. – London, New York: Methuen and Co.Ltd, 1985. – P. 16-35.
22. Walzer M. *On Toleration* / Michael Walzer. – New Haven: Yale University press, 1977. – 361 p.
23. Dowker C.H. Homology groups of relations / Dowker C.H. // *Ann. Of Math.* – 1956. – № 56. – P. 84-95.

24. Zeeman E.C. *The topology of brain and visual perception* / Zeeman E.C. // *Topology of 3-manifolds and related topics* (Proc. The Univ. of Georgia Institute, 1961). – Prentice-Hall, 1962. – P. 240-256.
25. Зиман Э. *Толерантныя пространства и мозг* / Зиман Э., Бьюнеман О. // *На пути к теоретической биологии*. – М.: Мир, 1970. – С. 134-144.
26. Шрейдер Ю.А. *Равенство, сходство, порядок* / Шрейдер Ю.А. – М.: Наука, 1971. – 254 с.
27. Більченко Є.В. *Діалог культур як форма теоретичної свідомості постмодерного суспільства. Проблеми і перспективи* / Є.В. Більченко // *Науковий часопис Нац. пед. універ. ім. М.П. Драгоманова. Серія 7. Культурологія. Релігієзнавство. Філософія* : зб. – К.: НПУ, 2006. – Вип. 10 (23). – С. 71-78.

REFERENCES

1. *Tolerance: passed way in the development of interreligious relations* // *Publication of the official website of «Religion: special project "UNIAN"»* // Access to the site: <http://religions.unian.ua/orthodoxy/575260-tolerantnist-proydeny-shlyah-u-rozvitku-mijreligijnih-vidnosin.html>.
2. Farion I.D. *The concept of humanitarian development of Ukraine till 2020 abo Poslaniye vid donets'koho plemeny botokudiv halyts'kym botokudam: [Electronic resource]*. – Access mode: <http://old.dailyviv.com/news/38276>.
3. Williams B. *Tolerating the intolerable* / B. Williams // *The Politics of Toleration in Modern Life* / Ed. By S.Mendus. – Durham: Duke Union, 2000. – 236 p.
4. Kolesnichenko N. *Some aspects of the current debate on the issue of tolerance* / N. Kolesnichenko // *Modern Ukrainian politics. Politicians and political scientists about her*. – Kiev-Nikolaev: NSHU of Petro Mogila, 2008. – Is. 13. – 392 p. – P. 116-122.
5. *Logical analysis of the language. Mental actions* // Executive editor N.D. Arutiunova. – М.: Nauka, 1993. – 176 p.
6. Slukhay N.V. *Conceptology cognitive and linguistic coverage: [Tutorial]* / N.V. Slukhay, O.S. Snitko, T.P. Vilchinska. – К.: Printing Center "Kyiv University", 2011. – 367 p.
7. *European philosophies Dictionary: Lexicon neperekladnostey* / Led Barbara Kassen // Translation from French. – 4 Vols. – Vol. 1. – К.: Duh I Litera, 2011. – 576 p.
8. Sternin I.A. *Communicative aspects of tolerance* / I.A. Sternin, K.M. Shilihina. – Voronezh: Voronezh State University, 2001. – 110 p.
9. *Teaching Dictionary* / Executive editor M.D. Yarmachenko. – К.: Pedagogichna dumka, 2001. – 1440 p.
10. *Etymology Dictionary of Ukrainian language* / R.V. Boldirev, V.T. Kolomietz, T.B. Lukinova // 7 Vols. – Vol. 5. – К.: Slovniky Ukraini, 2006. – 704 p.
11. *Great Dictionary of Modern Ukrainian (with annexes and additions)* / Compiled and editor V.T. Busel. – К.; Irpin: VTF «Perun», 2005. – 1728 p.
12. *Ukrainian dictionary* / Edit. L.K. Artemieva, M.M. Druchenko, I.I. Markevich ets. // 11 Vols. – Vol. 10. – К.: Naukova dumka, 1978. – 658 p.
13. *Declaration of Principles of Tolerance. Approved by Resolution 5.61 of the General Conference of UNESCO dated November 16, 1995* : [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_503.
14. *Tolerance as one of the vices of modern society* // Publication of the official website of «Holy Tradition of the Ukrainian Greek Catholic Church» // Access to the site: http://www.traducionalist.info/blog/tolerantnist_jak_odin_z_porokiv_suchasnogo_suspilstva/2012-12-08-2790.
15. Abolin B.I. *The concept of «tolerance» in the cognitive-discourse aspect : the author's abstract of the thesis for the degree of Candidate of Philology : specialty 10.02.19 – theory of language* / B.I. Abolin. – Ekatherinbourg, 2009. – 23 p.
16. Davidenko V.I. *Tolerance as a concept in the Russian, Ukrainian, English and French language traditions* / Davidenko V.I. // *Scientific notes Lugansk National Pedagogical University*. – Is. 5. – Vol. 1. The series "Philology". *Multiethnic environment, culture, politics, education* : [The col. of scientific works]. – Lugansk: «Alma-mater», 2004. – P. 107-114.
17. *On the Meaning of the Concept of Tolerance* / A.G. Asmolov, G.U. Soldatova, L.A. Shaygerova // *Age of Tolerance*. – 2001. – № 1 : [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.tolerance.ru/VT-1-2.php?PrPage=VT>.
18. Bardier L.G. *Scientific foundations of social psychology of tolerance* : [Tutorial] / Bardier L.G. – SPb.: «MIRS», 2007. – 100 p.
19. Mikhaylova O.A. *Tolerance and Tolerance: A Linguist's Look. Philosophical and linguistic and cultural problems of tolerance* : [Monography] / O.A. Mikhaylova // Executive editor N.A. Kupina & M.B. Homiakov. – М.: OLMA-PRESS, 2005. – 542 p.
20. Aristotle. *Nicomaha's ethics* : [Opus] / Aristotle // Gen. Edit. A.I. Davatur / 4 Vols. – Vol. 4. – М.: Misl, 1983. – 830 p.
21. Nicholson P. *Toleration as a Moral ideal* / Peter Nicholson // *Aspects of Toleration* / Eds. J.Horton, S.Mendus. – London, New York: Methuen and Co.Ltd, 1985. – P. 16-35.
22. Walzer M. *On Toleration* / Michael Walzer. – New Haven: Yale University press, 1977. – 361 p.
23. Dowker C.H. *Homology groups of relations* / Dowker C.H. // *Ann. Of Math.* – 1956. – № 56. – P. 84-95.
24. Zeeman E.C. *The topology of brain and visual perception* / Zeeman E.C. // *Topology of 3-manifolds and related topics* (Proc. The Univ. of Georgia Institute, 1961). – Prentice-Hall, 1962. – P. 240-256.

25. Zeeman E. *Tolerant spaces and brain* / Zeeman E., Bouneman O. // *Towards a theoretical biology*. – М.: Mir, 1970. – P. 134-144.
26. Shrider U.A. *Equality, similarity, order* / Shrider U.A. – М.: Nauka, 1971. – 254 p.
27. Bilchenko, Ye. V. *The Dialogue of Cultures as a Form of Theoretical Consciousness of Postmodern Society. Problems and Prospects* / In *Naukovyi Chasopys Nats. Ped. Univer. imeni M.P. Drahomanova. Seriya 7. Kulturolohiya. Relihiieznavstvo. Filosofiya: Issue 10 (23)*. – Kyiv: NPU, 2006. – P. 71-78.

Ильчук И. А. – старший преподаватель кафедры философии и общественных наук Запорожской государственной инженерной академии (Запорожье, Украина) E-mail: filoszgia@rambler.ru

Банах Л. С. – старший преподаватель кафедры философии и общественных наук Запорожской государственной инженерной академии (Запорожье, Украина)

E-mail: filoszgia@rambler.ru

КОНЦЕПТ ТОЛЕРАНТНОСТИ В КОГНИТИВНО-ДИСКУРСИОННОМ АСПЕКТЕ

Цель статьи – исследовать структуру концепта толерантность, выделить составляющие концепта толерантность, в частности ядро концепта и поле толерантности; изучить толерантные пространства, которые определяются толерантными отношениями. Объектом исследования являются слова, словосочетания и предложения, вербализирующие концепт толерантность. Предметом исследования являются способы выражения концепта толерантность. Материалом исследования являются словари, справочники, научные статьи и тому подобное.

Ключевые слова: толерантность, интолерантность, концепт толерантность, поле толерантности, лингвокультурные поле, толерантные пространства

Ichuk, Ivan – Senior Lecturer of the Chair of Philosophy and Social Sciences Zaporizhzhia State Engineering Academy (Zaporizhzhia, Ukraine) E-mail: filoszgia@rambler.ru

Banakh, Liudmyla – Senior Lecturer of the Chair of Philosophy and Social Sciences Zaporizhzhia State Engineering Academy (Zaporizhzhia, Ukraine).

E-mail: filoszgia@rambler.ru

CONCEPT OF TOLERANCE IN COGNITIVE-DISCOURSE ASPECT

Purposes of the article are the investigation of the tolerance concept structure, the selection of the tolerance concept components, including the concept core and tolerance field; exploration of tolerant spaces which defined with tolerant attitude. Object are a word, phrase and sentence that verbalize the tolerance concept. Subject is the ways of expressing the tolerance concept. Research materials are dictionaries, reference books, academic articles etc.

Keywords: tolerance, intolerance, the tolerance concept, tolerance field, linguistic cultural field, tolerant spaces

Рекомендовано до публікації д-р філос. наук, проф. Пунченко О.П.
Дата надходження 27 01.2017